

COMPLEXITAT RITUAL POSTTALAIÒTICA. PRÀCTIQUES, SITUACIONS INTERMÈDIES I AGÈNCIES A LA COVA DE SON MAIMÓ (PETRA, MALLORCA)

Resum

La Cova funerària de Son Maimó (Petra, Mallorca) és un enclavament molt interessant per a l'estudi de les pràctiques mortuòries que es desenvoluparen durant el Posttalaiòtic, ja que en el seu interior s'hi documentaren evidències de dos rituals funeraris distints; els enterraments en taüts i les incineracions en calç. L'objectiu d'aquest treball és el d'identificar els diversos agents que van estar presents dins la cova, concretament en el nivell d'inhumacions dins de taüts, i les situacions intermèdies que es produïren en les pràctiques mortuòries i els significats d'aquestes, per acabar demostrant que ens trobem davant d'una complexa societat en canvi que no respon sols a les tradicionals oposicions binàries que s'utilitzen per a l'explicació de contextos de contactes, ni al dualisme entre vius i morts, sinó que es caracteritza per la seva capacitat d'agència i de decisió que acabarà mostrant interessants reflexions sobre la forma en què la comunitat posttalaiòtica que s'enterrà a Son Maimó afrontà la mort.

Paraules clau: Posttalaiòtic, cova de Son Maimó, situacions intermèdies, agència, món funerari.

Abstract

The cave of Son Maimó (Petra, Mallorca) is the chosen site to study the mortuary practices that were developed during the Posttalaiòtic period because of the particularities of its register, consisting in two main horizons which show two different rituals; burials in wooden coffins and quicklime incinerations. The aim of this paper is to identify the multiplicity of agents that participated in the practices related with the inhumations in wooden coffins and the emergence of intermediate situations, to finally demonstrate the complexity of the Posttalaiòtic community which should not be characterized by binary colonial oppositions nor life and death dualisms, but by its agency capacity in the decisions on how to face death.

Key words: *Posttalaiòtic, Cave of Son Maimó, intermediate situations, agency, funerary world.*

La cova Son Maimó durant el Posttalaiòtic

La cova de Son Maimó (Petra, Mallorca) (figura 1) representa un molt interessant per a comprendre millor les pràctiques funeràries que van desenvolupar els habitants de Mallorca durant el final de l'Edat del Ferro o Posttalaiòtic (c.550-123 a.C.) (Micó 2005: 557). És un dels pocs llocs funeraris excavats en la seva totalitat, primer per Lluís Amorós al 1951 i després per Cristòfol Veny al 1954, en el què en el seu interior s'hi conservaren evidències de dues formes d'afrontar la mort les quals contribueixen a demostrar la complexitat d'aquesta societat prehistòrica; els enterraments en taüts de fusta i un nivell posterior corresponent a incineracions en calç (Amorós 1974 i Veny 1977).

El Posttalaiòtic és un període que es caracteritza pels canvis que es produiran respecte a l'inici de l'Edat del Ferro, el Talaiòtic (c. 850-123a.C.), alguns de nous i d'altres culminacions dels començats durant el període anterior. En general, els canvis semblen anar lligats a un abandó de la cohesió social i del sentit de grup que aniran donant pas a comportaments més individuals i a la consolidació de certs grups que tindran un rol preeminent en l'estructuració social (García Rosselló 2010). La pèrdua gradual del sentit de comunitat característic de la primera fase de l'Edat del Ferro s'evidenciarà en les noves formes organitzatives dels poblats i del territori, que mostren el sorgiment de grups domèstics més petits i dividits en detriment de la idea de família extensa que vehiculava els assentaments anteriors (Calvo 2009). A més, si durant el Talaiòtic la cohesió social s'aconseguia mitjançant el control territorial, durant el Posttalaiòtic passarà a tenir més importància el control de les activitats comercials i productives (Calvo 2009). En aquest sentit de divisió i de variabilitat, la ceràmica del període posttalaiòtic també mostra comportaments poc unificats ja que es documenten diverses tècniques, formes, pastes i desgreixants (García Rosselló 2010; Alberó 2011).

Pel què fa al món funerari, es diversificaran les manifestacions en relació a la mort. Durant el Posttalaiòtic encara s'utilitzaran algunes estacions funeràries anteriors però, el que crida l'atenció és el sorgiment de noves necròpolis de diversa tipologia i la coexistència d'aquesta multiplicitat funerària; a l'aire lliure, dins de coves, dins d'hipogeus o en estructures reutilitzades, com talaiots o espais de l'Edat del Bronze, on s'hi realitzaran

rituals d'enterrament variis, des d'incineracions en calç i inhumacions, a deposicions dins de contenidors de fusta, de ceràmica o de marès, deposicions que alhora aniran acompanyades de nous tipus d'aixovar, on hi destaca l'augment dels materials d'importació- púnics, ibèrics i grecs, i amb noves tipologies autòctones que responen, sobretot, a la varietat ceràmica esmentada (Coll 1989, García Rosselló 2010).

A més d'aquests canvis a nivell local, no es pot oblidar el que estava passant a la resta de Mediterrània occidental; sense anar gaire lluny geogràficament, *Ebusus* era des del segle VII a.C. colònia cartaginesa i, tal i com s'evidencia materialment, cap al segle Va.C. els contactes de Mallorca amb el món púnic s'intensifiquen. Es fundaran factories costaneres púnico-ebusitanes i es reclutaran mercenaris indígenes als exèrcits púnics (Guerrero 1994 i 1997).

La reconfiguració de les rutes comercials i dels àmbits d'influència política i econòmica a partir de la derrota cartaginesa de Zama al 202 a.C., faran que el comerç romà vagi substituint al púnic, donant lloc a l'arribada a Mallorca de materials itàlics, com àmfores grecoitàliques i ceràmiques campanianes. Els segles III- II a.C. també és el moment en què apareixen assentaments de nova planta amb una base productiva molt marcada com el Turó de Ses Abelles (Camps i Vallespir 1997) i serà el moment en què sorgiran les necròpolis exclusivament infantils, com la de Ca's Santamarier (Rosselló-Bordoy i Guerrero 1983).

Tot i aquesta influència major púnica a la societat posttalaiòtica en forma d'assentaments estacionals i de participació de foners en les seves tropes- una influència que segurament no va ser unidireccional, sinó que els agents indígenes també degueren influir a les persones amb les què estaren en contacte, tal i com evidencien materials talaiòtics trobats al Puig dels Molins (Mezquida Orti 2016: 787)-, Mallorca mai va arribar a ser colònia cartaginesa (Hernández-Gasch i Quintana 2013), fet a tenir en compte alhora d'interpretar el registre material i determinar el grau de participació dels contactes en la creació d'aquesta nova realitat posttalaiòtica.

Així doncs, en un context en què les concepcions del grup i dels individus estan canviant, i en què les interrelacions amb l'exterior, especialment amb el món púnic, s'intensifiquen, la cova de Son Maimó és un interessant exemple, per les característiques que més endavant s'exposaran, per estudiar quines foren les percepcions i actituds front a la mort

dels diversos agents que hi participaren. Per tant, aquest article té com a objectiu identificar les diverses agències que van estar presents dins de la cova, concretament en el nivell d'enterraments en taüts, i la forma en què van construir i representar la seva memòria i/o identitat/s. Tal i com es veurà, sembla que aquesta representació es mou dins de les múltiples possibilitats que es donen entre la individualització i la col·lectivitat a partir de tota una sèrie de pràctiques mortuòries que acaben per demostrar la complexitat i la originalitat d'una societat local en un context de contactes.

Pràctiques funeràries: Quan els cossos inerts eren els amfitrions de begudes rituals

Les dues datacions radiocarbòniques i les hipòtesis d'alguns investigadors suggereixen que la primera fase d'ús posttalaiòtica de la cova de Son Maimó es remunta al c. segle V a.C., (Veny 1977; Calvo *et al.* 2008; Micó 2005) moment en què l'espai albergarà tota una sèrie d'inhumacions dintre de taüts (figura 2). Les excavacions documentaren un total de 31 enterraments dintre de sarcòfags, relacionats amb conjunts materials que responen als típics d'aquesta època (Coll 1989); ceràmiques indígenes de diversa tipologia, objectes metàl·lics, joieria de pasta vítria i taps d'os (figura 3) (Amorós 1974; Veny 1977).

L'interès aquí però, recau en la identificació de les pràctiques funeràries que es desenvoluparen i dels distints agents que hi participaren. Així doncs, aquest apartat es dividirà en: els processos individualitzadors dels difunts, les pràctiques en grup dels vius i les identitats borroses però presents- els ancestres i la influència forana.

Processos individualitzadors dels morts

Un cop la persona moria era transportada a la cova segurament sobre algun tipus de civera o directament dintre del taüt per ser finalment dipositada en l'enclavament seleccionat de l'hipogeu. Per tant, el taüt com a contenidor del difunt és la primera evidència d'una voluntat separadora i diferenciadora dels morts.

Les 31 inhumacions identificades (Amorós 1974 i Veny 1977) s'ubicaren en posició fetal forçada dins de contenidors de no més de 1,35m i de diversa tipologia; taüts monòxils amb cavitat central descoberta sense tapa, taüts monòxils amb una part tapada que forma part del mateix tronc sense ser una peça independent, caixes buidades amb tapa independent, troncs que delimiten l'espai on el cos era inhumat, taüts monòxils articulats amb altres elements de fusta amb el fi de representar una figura antropomorfa i civeres

(figura 2) (Amorós 1974; Picornell 2012). Per tant, a part de la individualització física dels cossos pel fet d'estar separats entre ells gràcies al contenidor, també hi havia una diferenciació quant al tipus de taüt dins del qual es col·locava el difunt.

Aquesta voluntat diferenciadora, d'altra banda, s'evidencia també en els objectes que es troben dipositats amb els cossos. Destaquen primer, els objectes relacionats amb la ornamentació dels morts, com és el cas de la persona enterrada dins del taüt 22 (Amorós 1974), que lluia un collar de denes de pasta vítria amb un amulet del mateix material i que possiblement s'identifica amb Baubo (de Ridder 1924) (figura 4). A més, aquest mateix individu hauria anat vestit i/o ornamentat amb teixits i fibres vegetals trenades, a l'igual que el mort trobat a l'interior de l'únic sarcòfag excavat per Veny (1977).

Segons Amorós associats al cadàver dipositat en un dels baiards però no dins d'aquest, apareix un collar de ferro (1974), el qual no s'ha pogut identificar però és un element més vinculat a la ornamentació i diferenciació dels difunts. A més, prop del mateix taüt es localitzà un ungüentari a torn de pasta rogenca que es considerarà pertanyent a la capa posterior, la d'incineracions en calç, fet remarcable ja que les ceràmiques a torn no seran incorporades en l'horitzó d'ús que aquí es tracta.

En segon lloc, interactuant també amb els cossos però d'una forma no tan estreta com les robes o els elements ornamentals, es documentaren en l'interior dels taüts objectes d'aixovar que tal volta complien una funció diferent als anteriors, tal i com es comentarà posteriorment. Es tracta d'un conjunt de quatre vasos ceràmics (figura 5) col·locats juntament amb els individus pertanyents als taüts 9, 28, 19 i 4 (Amorós 1974), i d'un punyal de ferro i de dues puntes del mateix metall, considerades javelines (figura 6) que es trobaven amb el mort del taüt de l'excavació de Veny (1977).

Finalment i resseguint la voluntat diferenciadora dels morts, destaca el cas curiós de l'individu que fou enterrat dins del taüt antropomorf 27 (figura 7). El sarcòfag es trobà posicionat de forma molt original, i és que la seva visió en planta recorda a una espècie de maniquí. Es tracta d'una combinació de troncs en la que el cap estaria representat per una petita soca circular i clavada verticalment. El cos el representaria un tronc disposat horitzontalment d'est a oest. Aquest, en l'extrem oest, presentava dues petites branques, una a cada costat a mode de braços i subjectes amb petites pedres. La part est del tronc s'anava eixamplant i alhora aquesta zona funcionà com a tapa del taüt, és a dir, el

receptacle contenidor del cos es trobaria davall. En aquest sarcòfag antropomorf s'hi trobaren diversos taps d'os relacionats amb diferents parts del cos; un devora el cap, un devora del braç que s'allarga en direcció nord, un al costat sud del cos i un altre a la part est de la caixa (Amorós 1974: 154- 157). No ha estat possible identificar quins foren els exemplars que es relacionaren amb aquest individu però està clara aquesta doble individualització donada a partir de la utilització d'un tipus de sarcòfag únic, tot i que possiblement n'hi hagués un segon el 29, i interactuant amb un tipus d'objecte que no apareix directament relacionat amb les altres inhumacions de la cova, els taps d'os.

Cal mencionar que avui en dia es conserven de la cova de Son Maimó un total de 26 taps (figura 8) distribuïts entre el Museu de Lluc i el Museu de Mallorca que, ja sigui per processos postdeposicionals o perquè tingueren un altre rol en les pràctiques rituals, no es poden relacionar directament amb cap cos. Tot i això, en el cas del taüt 27 podem afirmar que el seu lligam amb un difunt concret contribueix a la diferenciació del mateix, independentment del significat que tingué, encara desconegut avui en dia tot i les diverses hipòtesis, les quals solen girar entorn a simbolismes relacionats amb el culte al toro (Font 1969, Veny 1977, Hernández-Gasch 1998a). Sense entrar en debats de simbolismes i significats, el què sí està clar és que en aquest cas és adquireix una funció i caràcter diferenciador i individualitzador del mort del taüt 27 respecte als altres cossos.

Consum ritual de líquids

Paral·lelament però no de forma oposada, la individualització dels difunts, s'acaba concretant a partir d'unes praxis col·lectives que desenvolupen els vius que enterren el seus morts i que alhora contribueixen a emfatitzar la memòria i la cohesió del grup. Aquestes activitats són una prèvia elecció i construcció de l'espai funerari, és a dir, la modificació i adequació de la cova; el tractament, la ornamentació, el transport deposició dels morts dins dels taüts i dins la cova; i el consum ritual de líquids entre les persones que hi estaven a dins

Gran part dels materials documentats durant les excavacions són peces ceràmiques que, per les seves característiques formals, es poden relacionar amb la ingesta d'algun tipus de líquid de manera individual. Es tracta de vasos troncocònics, vasos ovoide-globulars, copes crestades i atuells (figures 9 i 10). Els vasos ovoide-globulars i els troncocònics comparteixen mesures similars; una altura màxima de 8,1cm i mínima de 6 cm, i un

diàmetre de màxim 10,5 i mínim de 7,9 cm. Les dues copes crestades tenen unes mesures de 9,1cm i 9,2cm d'alçada i 8,3cm i 8,5cm de diàmetre. La seva tipologia, les seves mesures i el fet de què tinguin tots una ansa que facilita la seva sujecció, indiquen que es tractà de recipients pel consum individual de líquids (Lull *et al.* 2008).

Quant als atuells, se'n conserven quatre que presenten una alçada màxima de 11 cm i una mínima de 9 cm, amb un diàmetre de màxim 9,5 cm i mínim 7,2. Les seves característiques formals, amb una i dues anses, de boca ampla que s'estreny abans del començament del cos i unes mesures un poc més grans que les dels vasos, podrien indicar que s'utilitzaren com a petits contenidors de líquids que distribuïrien el seu contingut cap als vasos pel seu consum.

El fet de què no hi hagi cap gran contenidor podria indicar que es portava la beguda des del poblat, es produïa l'enterrament i el consum ritual dels líquids i, mentre que els recipients grans tornaven al poblat, sembla que els vasos per beure quedaven dins de la cova.

Com és lògic pensar, aquest consum individual de líquids en grup es donava per part dels vius, que podien dur a terme aquestes activitats però, les concepcions actuals que tenim de vida i de mort ens haurien d'influir el més mínim possible a l'hora d'estudiar el passat, i és que tal volta els morts de la cova de Son Maimó també tingueren un paper en el consum ritual de líquids, si bé no de forma directa però tal volta de forma simbòlica ja que, com s'ha mencionat prèviament, dins de quatre taüts es documentaren tres vasos troncocònics i una copa crestada (figura 5), que responen a la tipologia i a les mesures relacionades amb tal funcionalitat de beguda. Tot i el possible paral·lelisme, hi seguiria havent una voluntat diferenciadora, i és que, encara que les mesures i les formes indiquen vasos pel consum de líquids, els exemplars de dins dels taüts presenten unes particularitats que no es documenten entre els exemplars de fora; els elements de premsió difereixen bastant dels vasos de fora dels taüts els quals tenen anses de tendència ovalada obliqua o vertical i, normalment, amb apèndix inferior, i la copa, a diferència de les dues de l'exterior dels taüts, presenta un acabat de major qualitat, brunyida (comparar figures 5 i 10).

Elecció de l'espai: els ancestres

Fins ara s'ha parlat de dos agents que foren físicament presents dins la cova però això no vol dir que en tot el procés de manifestació funerària i ritual no hi intervinguessin altres agents; és el cas dels ancestres que, segurament hi foren presents no de forma física però se'n pot intuir la seva existència dins l'ideari mortuori posttalaiòtic.

Dins de tot aquest entramat de pràctiques funeràries de vius i morts hi intervenen els avantpassats o la memòria que es té d'ells. Les excavacions de la cova de Son Maimó documentaren un primer nivell, una capa argilosa amb inhumacions i material ceràmic (Amorós 1974) que es relaciona amb una primera ocupació de la cova abans de la seva modificació durant el Posttalaiòtic convertint-la amb la cambra amb columnes, corredor i entrada (figura 11). Es tracta d'un ús que es remunta al final de l'Edat del Bronze.

Si considerem l'espai com part de la realitat social, caracteritzat per la seva càrrega simbòlica (Knapp i Ashmore 1999: 10- 12) i no sols per ser un espai físic estàtic buit de significat, podem demanar-nos per què s'elegeix aquest lloc i no un altre. Una de les possibilitats per a tal elecció és aquest ús que tingué durant el Bronze Final. En cas de què les comunitats del Posttalaiòtic tinguessin constància d'aquesta primera ocupació, és probable que existís una voluntat de relacionar-se amb els avantpassats, escollint un lloc que no és sols un espai natural sinó ideacional, que està ple de simbolisme i de memòria.

És una hipòtesi difícil de provar materialment però no descabellada ja que és durant l'Edat del Ferro que s'erigeix la necròpolis de Son Real caracteritzada per monuments que evocuen a petits talaiots, entre d'altres (Hernández-Gasch 1998b), i més endavant s'utilitzarà també amb finalitats funeràries el Túmul de Son Ferrer que no és res més que la reutilització i remodelació d'un hipogeu de l'Edat del Bronze, i d'un turriforme del Bronze Final (García Rosselló *et al.* 2015). Així doncs, és plausible pensar que hi ha una elecció conscient en base a concepcions memorístiques i, tal volta d'identitat, darrera l'adaptació i la utilització de la cova de Son Maimó com a espai funerari i ritual.

Contactes amb l'exterior

En el nivell d'enterraments en taüts de la Cova de Son Maimó apareixen també tota una sèrie de materials que arriben de fora, majoritàriament, collars de denes de pasta vítria, campanetes i destrals bipennes (figura 12), els quals no s'han de veure com una incorporació directa d'idees foranes ni com una contraposició entre exogen i local, sinó

que en el moment en què s'incorporen dins del sentit ritual indígena, passen a formar part d'una realitat i idearis locals, per tant, amb resignificacions.

Les denes de pasta vítria són, sobretot, de forma esfèrica, però també se'n documentaren de cilíndriques i de tonelet, policromes combinant diferents tons de blaus, blancs i marrons sobretot, i amb decoració majoritàriament oculada, i en alguns casos fitomorfa. En són exemple el collar de denes i l'amulet aparegut dins del taüt 22 i un collar amb campaneta de bronze aparegut en el tall D (Amorós 1974). En general, semblen ser produccions foranes importades que arriben a través del comerç amb Eivissa (Tarradell 1964), tot i que alguns autors han parlat de produccions locals (Veny 1950).

Les campanetes, de bronze o de ferro, de forma cònica i algunes d'elles decorades amb línies concèntriques incises, es relacionen amb funcions de collarets musicals i també semblen tenir una procedència forana, possiblement púnico-ebusitana (Coll 1989).

Finalment, les destrals bipennes de bronze que s'han documentat juntament amb els enterraments en taüts tenen un orifici circular central que es pot interpretar com a perforació per a ser inserides en algun tipus de collar, interpretació plausible si es té en compte les seves reduïdes mesures de no més de 5cm. Tot i que es té clar el seu origen forà, el fet de què no n'apareguin a la illa d'Eivissa dificulta determinar des d'on pogueren arribar (Balaguer 2005) però, enlloc de ser un problema considerar que contribueix a demostrar la capacitat d'agència (Ashcroft *et al.* 1998; Dobres i Robb 2000) dels individus locals que, de nou, trien quins elements volen incorporar dins el seu ideari funerari dels molts que hi ha presents en tota la Mediterrània i que no sols tenen perquè arribar per influències i contactes ebusitans.

En definitiva els tres tipus d'objectes, per les seves característiques físiques amb petits forats que els permetrien formar part d'un penjoll, semblen estar associats a les pràctiques d'ornamentació dels morts i, per tant, d'individualització d'aquests. És a dir, sembla que els elements forans contribueixen en les pràctiques de diferenciació d'uns difunts respecte d'altres però, com ja s'ha vist abans, els comportaments individualitzadors també es donen gràcies a determinats materials de factura indígena. A més, i com ja s'ha mencionat, crida l'atenció la decisió de no incorporar ceràmiques d'importació a aquest horitzó de la cova. De totes formes, no es pretén crear una idea dualista entre lo forà i lo local ja que com s'està veient fins ara, les pràctiques funeràries de Son Maimó estan demostrant ser una

realitat més complexa que una simple oposició entre la vida i la mort, lo individual i lo col·lectiu, lo local i lo importat.

Situacions intermèdies i múltiples agències a la Cova de Son Maimó

Tal i com ha demostrat la materialitat de l'horitzó d'enterraments de la cova de Son Maimó, les pràctiques que s'hi desenvoluparen es caracteritzen per un joc constant entre intencions individualitzadores i decisions col·lectives que donen lloc a una sèrie de situacions intermèdies dutes a terme per una multiplicitat d'agents i identitats.

Per intentar no caure en dualismes que tendeixen a simplificar la complexitat social és necessari analitzar el tercer espai (Bhabha 1989; Young 2003) que es crea entre les pràctiques d'individualització lligades als morts i les activitats col·lectives dels vius. En primer lloc, cal tenir en compte que la pròpia cova s'erigeix com a arena on hi conviuen tant les pràctiques grupals de consum ritual de líquids, com els tractaments diferenciadors als morts. Per tant, l'espai físic compartit contribueix a vincular dos conceptes que no tenen perquè ser vists com oposats.

En segon lloc, tal i com s'ha explicat prèviament, una de les actituds individualitzadores va ser la utilització dels taüts com a contenidors de les deposicions, que acabaran actuant com a separadors físics i alhora diferenciadors en base a la seva tipologia però, no es tracta d'un element exclusivament individual sinó que hi ha evidències de col·lectivitat en tant que, a més d'estar compartint espai, alguns taüts estan en contacte entre ells, estant col·locats un sobre l'altre, com és el cas de la superposició del 21 i el 22, i del 23 i el 24 (Amorós 1974: 154).

A més, per a contribuir a trencar amb la oposició de pràctiques exclusivament individuals o col·lectives i per demostrar que és difícil aplicar categories estanques tant a les activitats com a als agents, cal mencionar que durant la tercera fase d'ús de la cova, la relacionada amb les incineracions en calç, el tractament individualitzador encara es podrà identificar però estarà enfocat a un altre tipus de cossos, els infantils que, a diferència de la resta, dipositats en col·lectivitat, estaran inhumats dintre d'urnes ceràmiques (Enseñat 1974). Per tant, les categories d'individual i de grup no són oposades i tampoc són entitats

estanques, sinó que existeixen matisos i evolucionen juntament amb una societat que es trobava en ple canvi.

Uns altres dualismes que és necessari trencar són el de vius vs. morts i el de indígena vs. exogen, optant per utilitzar conceptes que es refereixin a la multiplicitat d'agències i a la transculturalitat, donant importància als processos sense que predominin les dicotomies.

D'una banda i pel que fa a les concepcions estanques de vius i de morts, tal i com ja s'ha explicat en anteriors paràgrafs, s'ha de considerar la possibilitat que els morts participessin en la col·lectivitat dels vius, en aquest cas, en el consum ritual de líquids.

A més, s'han vist almenys dos estadis dintre la idea d'agent mort; els que acabaven enterrats dins de la cova, és a dir, els propis difunts que es documentaren durant les excavacions, i els avantpassats, o morts més llunyans però que la memòria que es tenia d'aquests influeix en la realització de les pràctiques funeràries documentades, en aquest cas, en l'elecció de l'enclavament.

D'altra banda i pel que fa a la dicotomia entre indígena i exogen, tal i com s'ha vist al llarg del treball, es tracta d'un context indígena en un Mediterrani de contactes on, com és lògic pensar tenint en compte els processos que s'estaven produint, l'agent extern hi intervingrà mitjançant l'aportació de materials que es resignificaran. Defugint d'idearis colonialistes que tendeixen a seleccionar com a fil conductor dels discursos la recerca de l'element púnic, aquí s'opta per analitzar el cas d'estudi en la màxima amplitud i perspectiva possibles, la qual inclou l'element forà, però permet veure a quin nivell apareix i com ho fa en relació a les altres identitats que s'hi expressen, partint sempre des de la reinterpretació i adquisició d'un nou significat en el moment en què entren dins de l'òrbita posttalaiòtica.

Així doncs, és necessari incorporar als nostres discursos les idees de reinterpretacions i adaptacions, enlloc d'adopcions, tenint en compte els *habitus* (Bourdieu 1977) i els sentits rituals (Bell 1992) en què es produeix la realitat que estam estudiant. Però, el que destaca en el nostre cas concret de la cova és que la gent que la va fer servir decideix incorporar només una petita part del lot importat que tenien al seu abast- collars, destrals bipennes i campanetes- i, l'elecció de no incorporar ceràmiques foranes a les seves pràctiques d'individualització dels morts i de consum de líquids. Les ceràmiques a torn seran incorporades en la següent fase d'ús, la d'incineracions en calç i es tracta majoritàriament

de bols hemisfèrics ebusitans (Guerrero 1999: 12) els quals segurament anaren lligats a una funció de tapadora de les urnes d'inhumació infantils. Per tant, destaca la decisió, en tant que capacitat d'agència (Ashcroft *et al.* 1998; Dobres i Robb 2000), de no incorporar ceràmiques a torn foranes als rituals i pràctiques mortuòries dels enterraments en taüts, i la doble decisió d'incorporar-ne després però seleccionant sols uns determinats exemplars dels molts disponibles. Comportaments que en alguns casos, com en la no incorporació de la tècnica del torn, han estat interpretat com a mostres de resistència indígena (García Rosselló 2010).

Conclusions

L'objectiu d'aquest treball era el d'identificar les diverses agències que van estar presents dins la cova i les situacions intermèdies que es produïren en les pràctiques mortuòries i els significats d'aquestes, per acabar demostrant que ens trobem davant d'una complexa societat en canvi que no respon sols a oposicions binàries.

L'enfocament des d'idees de globalització nascudes dins del pensament postcolonial (Hodos 2010) permeten dur a terme una aproximació que no té com a fil conductor l'impacte dels agents externs però sí els té en compte, mostrant situacions que d'altre forma podrien passar desapercebudes. N'és un exemple, el fet de què les comunitats deliberadament no interactuen amb un particular set de cultura material tot i les oportunitats de fer-ho, tal i com s'ha vist en el cas d'estudi, demostrant així la capacitat d'agència de les comunitats indígenes que trien uns elements enlloc d'altres.

A més, optant per buscar les situacions intermèdies s'han pogut estudiar realitats que, tot i semblar naturalment oposades, han demostrat la complexitat de les activitats i comportaments posttalaiòtics en la forma d'afrontar la mort, així com la presència de diverses agències i multiplicitat d'elements ideològics, com la percepció de l'espai o la memòria dels avantpassats, factor que no fan res més que reforçar les heterogeneïtats culturals en base a una innegable capacitat d'agència i de decisió, oferint interessants reflexions sobre les comunitats en situacions de contacte i les seves estratègies per donar sentit al seu context colonial (van Dommelen 2005).

Referències bibliogràfiques

- Albero, D. 2011. *Análisis tecnológico de cerámica prehistórica a mano en el oeste y sureste de Mallorca (1700-50 BC): Aproximación sincrónica y diacrónica a partir del estudio arqueométrico de pastas*. Tesis doctoral, Universitat de Granada.
- Amorós, L. 1974. "La cueva sepulcral prerromana de Son Maimó en el término municipal de Petra (Mallorca)". A Instituto de Arqueología y Prehistoria (ed.). *Prehistoria y arqueología de las Islas Baleares. VI Symposium Internacional de Prehistoria Peninsular*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- Ashcroft, B., Griffiths, G., Tiffin, H. 1998. *Key Concepts in Post-Colonial Studies*. London: Routledge.
- Balaguer Nadal, P. 2005. *Aproximación cronotipológica a la materialidad del Postalayótico mallorquín: el ajuar funerario no cerámico*. Treball d'investigació de tercer cicle presentat a Universitat de Barcelona.
- Bhabha, H. 1989. "The commitment to theory". *The Location of Culture*. London: Routledge.
- Bell, C. 1992. *Ritual Theory, Ritual Practice*. Oxford: Oxford University Press.
- Bourdieu, P. 1977. *Outline of a Theory of Practice*. Nova York: Cambridge University Press.
- Calvo, M. 2009. "Reflexiones en torno a los esquemas de racionalidad espacial reflejados en el paisaje durante la prehistoria de Mallorca". *Pyrennae*. 40 (2): 37-78.
- Calvo, M.; García Rosselló, J.; Guerrero, V.M.; Gornés, S.; Gual, J.M. "Ataúdes en las prácticas funerarias de la Edad del Hierro Balear". En *III Jornadas de Arqueología de las Islas Baleares*. Maó, 3-4 octubre 2008.
- Camps, J.; Vallespir, A. 1974. "La estación del "Turó de Ses Beies" (Calvià)". A Instituto de Arqueología y Prehistoria (ed.). *Prehistoria y arqueología de las Islas Baleares. VI Symposium Internacional de Prehistoria Peninsular*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

- Coll, J. 1989. *La Evolución del Ritual Funerario de la Cultura Talaioica*. Tesis doctoral, Universitat de les Illes Balears.
- De Ridder, A. 1924. *Catalogue sommaire des bijoux antiques*. Paris: Musée National du Louvre.
- Dobres, M.-A. and Robb, J. (eds). 2000. *Agency in Archaeology*. London: Routledge.
- Ensenat, B. 1974. "Problemática de los enterramientos en Mallorca". A Instituto de Arqueología y Prehistoria (ed.). *Prehistoria y arqueología de las Islas Baleares. VI Symposium Internacional de Prehistoria Peninsular*. Barcelona: Universitat de Barcelona
- Font Obrador, B. 1969. "El ciclo cultural prerromano balear. El espécimen de hueso tallado en las necrópolis de Mallorca y Menorca". *Congreso Nacional de Arqueología*, Maó 1967, vol. X. Saragossa.
- García Rosselló, J.; Calvo Trias, M.; Javaloyas, D. i Alberó D. 2015. "La secuencia cronológica de uso del turriforme escalonado de Son Ferrer: persistencia de uso e identidad simbólica". A C. Andreu, C. Ferrando y O. Pons (eds.) *L'ententeixit del temps. Miscel·lània d'estudis en homenatge a Lluís Plantalamor Massanet*. Palma: Govern de les Illes Balears, 188-208.
- Guerrero, V.M. 1999. *La cerámica protohistórica de Mallorca a Torno (s.VI-I a.C.)*. Oxford: Archaeopress, BAR International Series 770.
- Guerrero, V.M. 1997. *Colonización púnica de Mallorca. La documentación arqueológica y el contexto histórico*. Palma: Ed. El Tall-U.I.B.
- Guerrero, V.M. 1994. "Formación social indígena y relaciones coloniales en la protohistoria balear". *Gerión*. 12: 55-196.
- Hernández-Gasch. 1998. "El tap talaioic als cementiris protohistòrics de Son Real i s'Illa des Porros (Santa Margalida, Mallorca). Culte, ritual funerari i estratègies ramaderes". *Pyrenae*. 28: 41-64.

- Hernández-Gasch, J. 1998. "Son Real. Necrópolis talayótica de la edad del hierro. Estudio arqueológico y análisis social". *Arqueomediterrània*. 3 (II). Barcelona: Treballs de l'Àrea d'Arqueologia de la Universitat de Barcelona.
- Hernández-Gasch, J. i Quintana, C. 2015. "Cuando el vino impregnó la isla de Mallorca: el comercio púnico-ebusitano y las comunidades locales durante la segunda mitad del siglo V y el siglo IV a.C.". *Trabajos de prehistoria*. 70-2: 315- 331.
- Hodos, T. 2010. "Globalization and Colonization: A View from Iron Age Sicily". *Journal of Mediterranean Archaeology*. 23.(1): 81-106
- Knapp, A.B., Ashmore, W. 1999. *Archaeologies of Landscape. Contemporary Perspectives*. Londres: Wiley- Blackwell.
- Lull, V.; Micó, R.; Palomar, B.; Rihuete, C.; Risch, R. 2008. *Cerámica talayótica. La producción alfarera mallorquina entre ca. 900 y 550 antes de nuestra era*. Barcelona: Edicions Bellaterra.
- Mezquida Orti, A. 2016. *Ritual funerario en la necrópolis del Puig des Molins (Ibiza): la excavación de 2006*. Tesis doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona.
- Micó, R. 2005. *Cronología absoluta y periodización de la prehistoria reciente en las Islas Baleares*. Oxford: BAR International Series 1373.
- Picornell, L. 2012. *Paisaje vegetal y comunidades prehistóricas y protohistóricas en Mallorca y Menorca (Illes Balears): una aproximación desde la antracología*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- Roselló-Bordoy, G.; Guerrero, V. 1983. "La necrópolis infantil de Ca's Santamarier (Son Oms)". *Noticiario Arqueológico Hispánico* 15: 407–448.
- Tarradell, M. 1964. "La necrópolis de "Son Real" y la "Illa dels Porros"". *Excavaciones Arqueológicas en España*, 24.
- van Dommelen, P. 2005. "Colonial interactions and hybrid practices: Phoenician and Carthaginian settlement in the ancient Mediterranean". A G. Stein (ed.). *The Archaeology of Colonial Encounters: Comparative Perspectives*. School of

American Research Advanced Seminars Series: 109- 141. Santa Fe and Oxford: School of American Research and James Currey.

Veny, C. 1950. "La necrópolis de la cueva de "Sa Cometa dels Morts", cerca de Lluch (Mallorca)". *Archivo Español de Arqueología*, XXIII: 319-328.

Veny, C. 1977. Apuntes complementarios sobre la cueva de la Edad del Hierro de Son Maimó, Petra (Mallorca)". *Trabajos de Prehistoria*. 34(1): 111- 164.

Young, R. 2003. "Postcolonialism: A very short Introduction". *Very Short Introductions* 98. Oxford: Oxford University Press.

Agraïments

Aquest article és possible gràcies a un contracte FPU finançat pel Ministeri d'Educació, Cultura i Esport, i al projecte d'investigació HAR2012-32602: "Vivir entre islas: paisajes insulares, conectividad y cultura material en las comunidades de las islas Baleares durante la prehistoria reciente (2500-123 BC)" finançat pel Ministeri d'Economia i Competitivitat.

Agrair a tot l'equip del grup de recerca ArqueoUIB les discussions i els consells en relació als materials i als temes aquí tractats, especialment al dr. Manel Calvo Trias, al dr. Jaume García Rosselló i a David Javaloyas per guiar-me en l'elaboració d'aquest treball. Gràcies també al dr. Peter van Dommelen per ajudar-me a comprendre millor les eines teòriques.

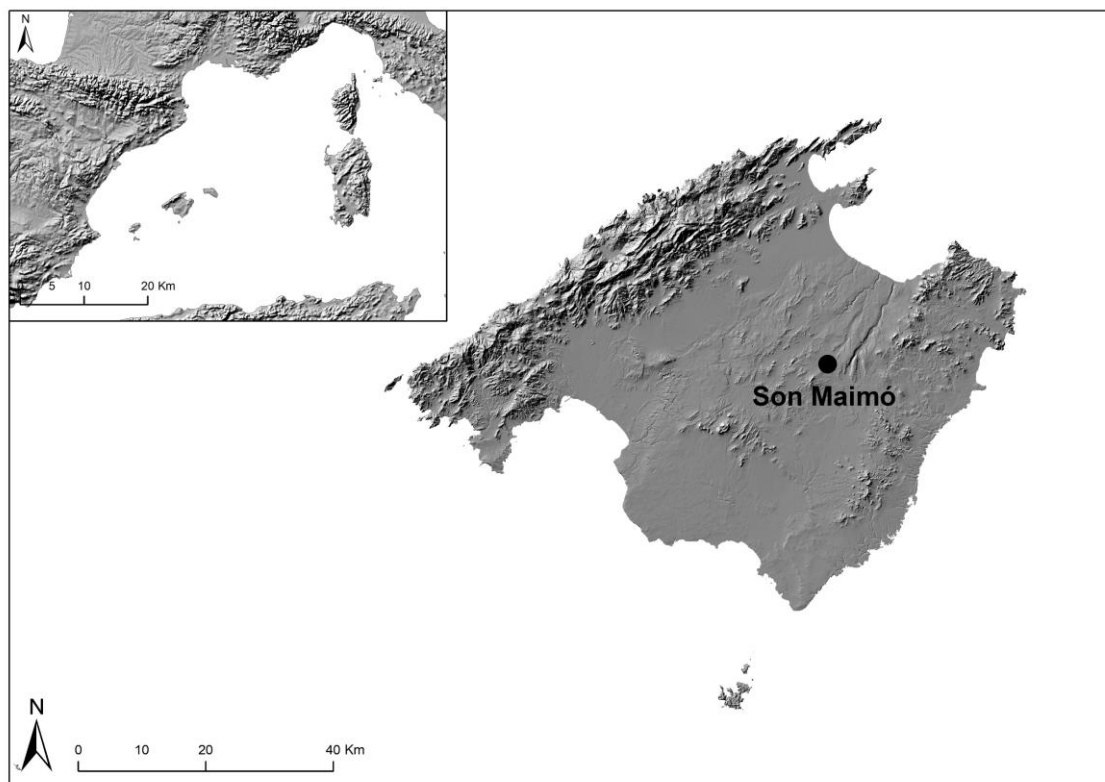

Fig 1

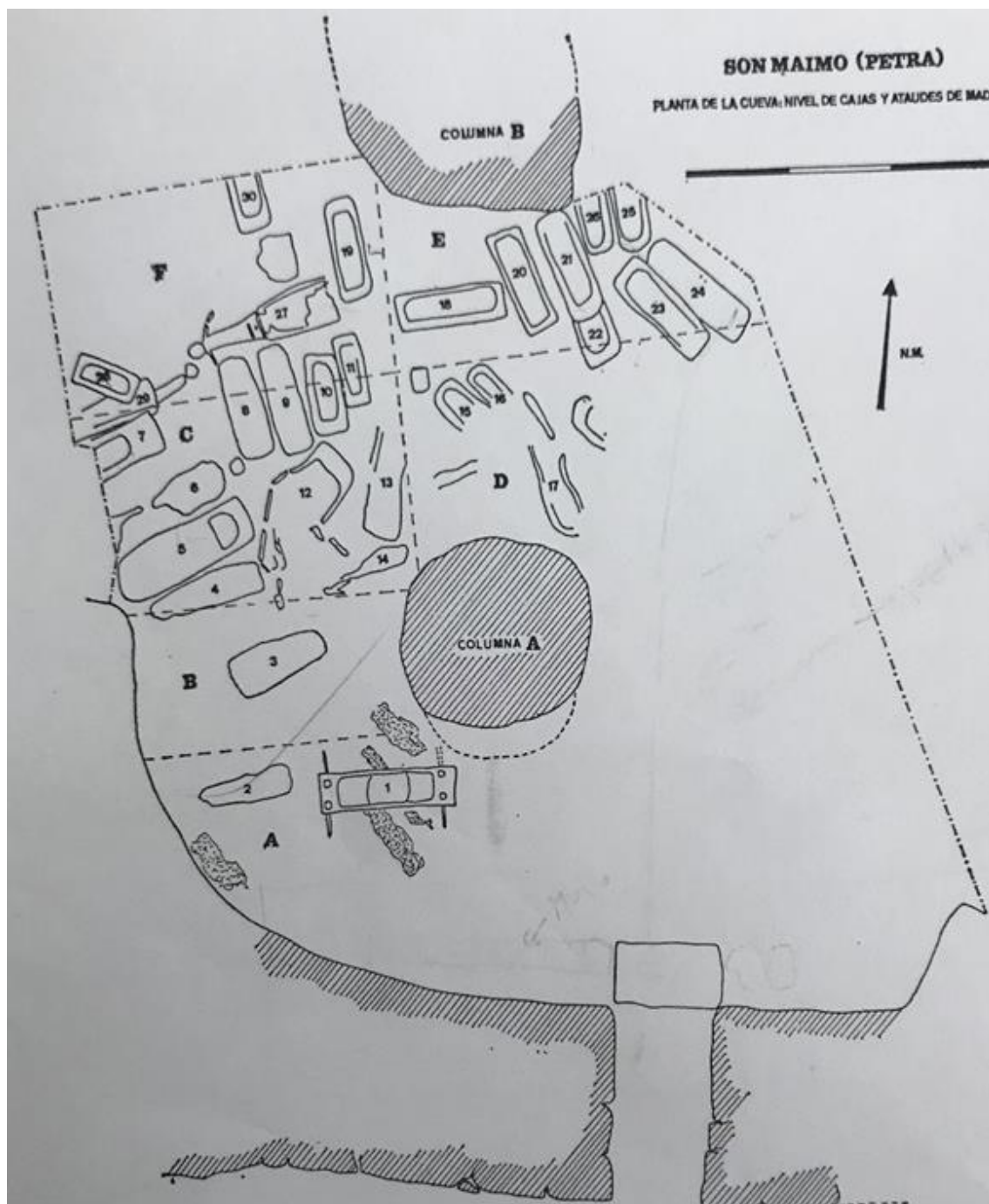

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig 5

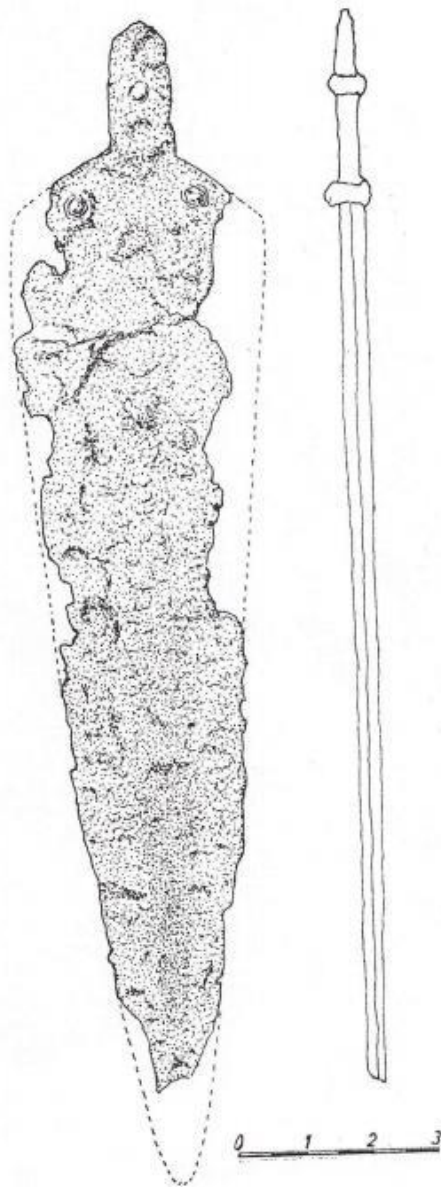

Fig 6

Fig 7

Fig. 8

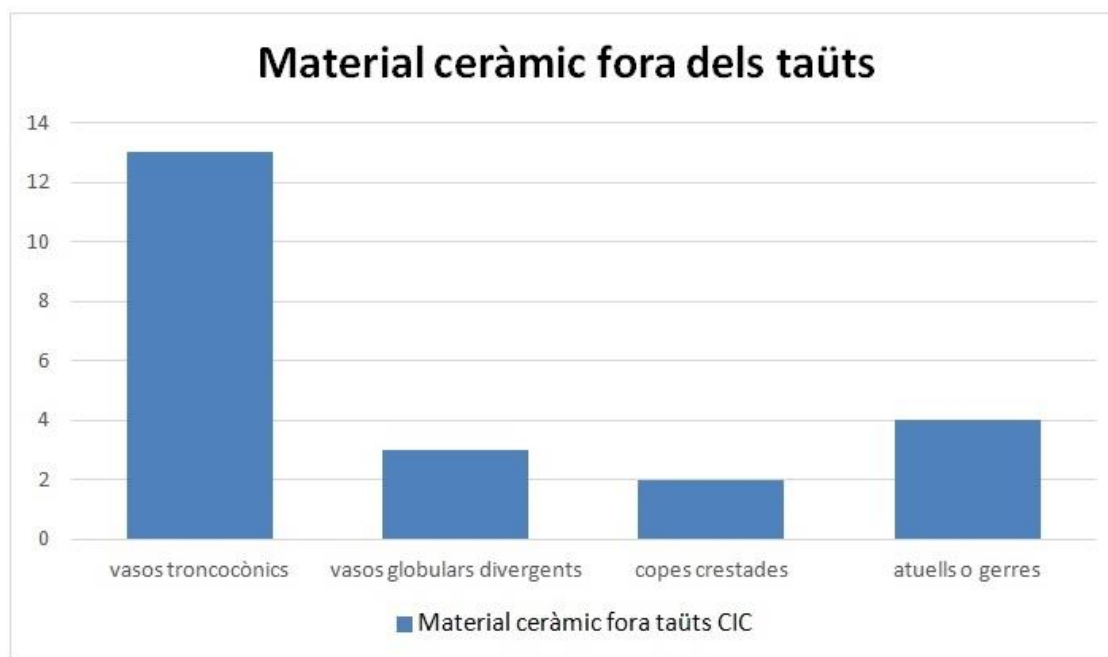

Fig 9

Fig. 10

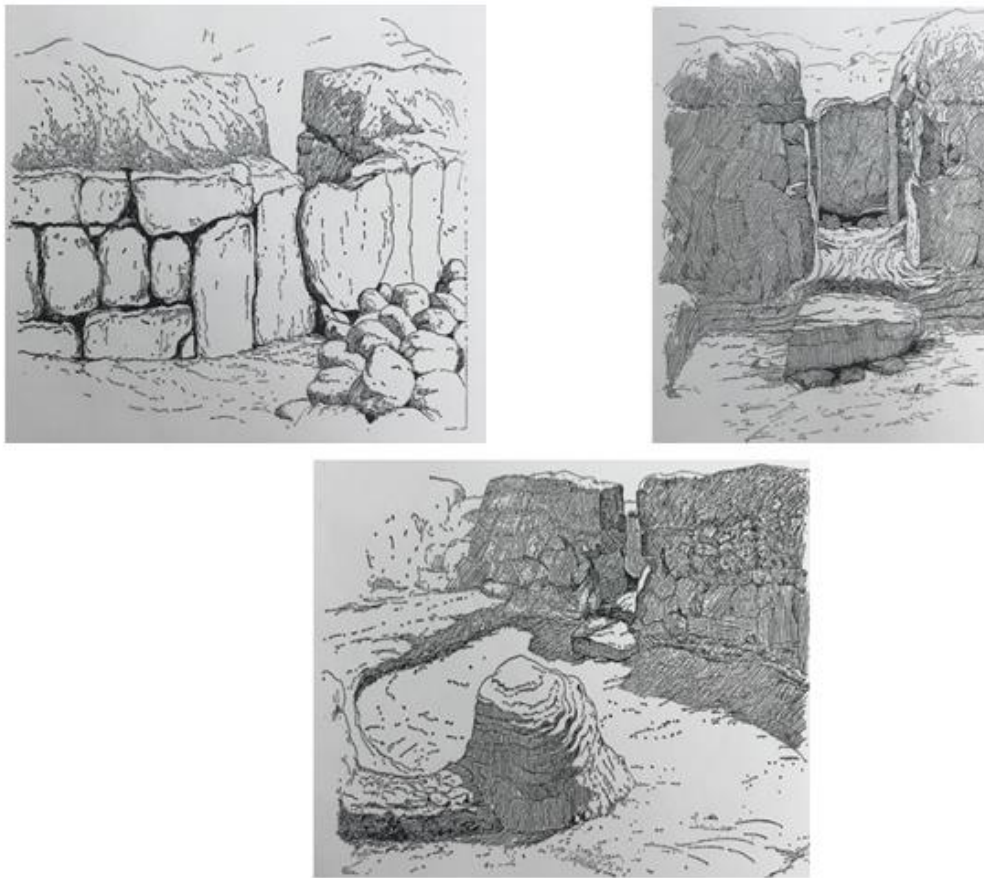

Fig. 11

Fig. 12

Llista de figures. Article Materialidades

Figura 1. Son Maimó (Mallorca)

Figura 2. Plànol cova de Son Maimó (Amorós 1974)

Figura 3. Exemplars de peces ceràmiques, objectes metàl·lics, collars de pasta vítria i taps d'os de la Cova de Son Maimó (Margalida A. Coll amb el permís del Museu de Mallorca)

Figura 4. Collar de pasta vítria amb amulet de Baubo vinculat a l'individu enterrat dins del taüt 22 (Margalida A. Coll amb el permís del Museu de Mallorca)

Figura 5. Materials ceràmics documentats en l'interior dels taüts (Margalida A. Coll amb el permís del Museu de Mallorca)

Figura 6. Punyal de ferro de l'interior del taüt documentat per Veny (Veny 1977)

Figura 7. Detall del plànol de la cova on es pot observar la forma antropomorfa del taüt 27 (Amorós 1974)

Figura 8. Alguns exemplars de taps d'os de diversa tipologia (Margalida A. Coll amb el permís del Museu de Mallorca)

Figura 9. Gràfic amb la tipologia i nombre de ceràmiques documentades fora dels taüts i relacionades amb el consum individual de líquids (Margalida A. Coll amb el permís del Museu de Mallorca)

Figura 10. Exemplars dels quatre tipus ceràmics documentats fora dels taüts (Margalida A. Coll amb el permís del Museu de Mallorca)

Figura 11. Dibuix de l'entrada de la cova, el corredor d'accés i la cambra funerària amb dues columnes (Amorós 1974)

Figura 12. Materials d'importació: denes de pasta vítria, campanetes i destrals bipenne (Margalida A. Coll amb el permís del Museu de Mallorca)